

בהרבה מלחמות השתתפתי בחיי, אבל מלחמת ההתשה, שבה הייתי מפקד גדוד תותחנים, היא בעיניי הקשה מכולן

זיכרונות ממלחמת ההתשה

בנחיתות מתמדת

גדוד תומ"ת 402 במסדר לפני יציאה לקו התעלה (רפידיים 1970) | במלחמת ההתשה היה קושי לנהל קרבות תנועה ולהביא לידי ביטוי את עליונותו של צה"ל

אל"ם (מיל') יעקב ארז
 לשעבר מפקד הסיוע של הגיס הצפוני

הרקע

השנה היא 1967, חברי ואני חניכים בפ"ם. ציפתה לנו תקופה של לימודים לקראת תפקידים אפשריים בהמשך. במקביל היה לי תפקיד לעת חירום - מג"ד תומ"תים (תותחים מתנייעים) בחטיבה משורינית שהייתה מצוידת בטנקי שוט (צנטוריון). במאי החלה תקופת ההמתנה המתוחה (שהסתיימה עם פרוץ מלחמת ששת הימים), המחזור שלנו פוזר, ומצאתי את עצמי עם הגדוד בשטחי כינוס בנגב. בעיצומה של המלחמה התמניתי למפקד צג"ם (צוות גדודי משוריין) נוסף על היותי מפקד סיוע חטיבתי. התקדמנו בציר ג'בל לבני-מעבר המיתלה לעבר התעלה. הניצחון הגדול בסופה של המלחמה הזאת הביא עימו תקוות חדשות לתקופה של רגיעה ולדיבורים על שלום. המציאות הייתה שונה.

עם סיום הלימודים בפ"ם (שחודשו אחרי המלחמה) התמניתי למג"ד רשף - גדוד תומ"תים סדיר שהוצב בקו התעלה. התותחים היו בקוטר 155 מ"מ והורכבו על מרכבים של טנקי שרמן.

לא עבר זמן רב, ובמקום רגיעה ושלוש קיבלנו מלחמה מסוג חדש - מלחמת ההתשה. במשך כל המלחמה הזאת, מתחילתה ועד לסיומה בקיץ 1970, הייתי מג"ד. מבין כל מלחמות ישראל הייתה זו הארוכה ביותר וגם המורכבת והקשה ביותר - בעיקר עקב העומס הנפשי והפיזי שהוטל על הלוחמים.

מטרת המאמר הזה היא, בין היתר, לא לאפשר למלחמה הזאת להישכח בנבכי ההיסטוריה. זה החוב של אלה שהשתתפו באותה המלחמה לרבים כל כך שלא שבו ממנה. בהמשך אציג גם על כמה לקחים מאותה המלחמה שלדעתי רלוונטיים גם היום - כמעט 40 שנה לאחר שהסתיימה.

מלחמת הגנה

בעבר הורגלנו להשקיע את מרב המשאבים, המאמצים והתרגולים בקרבות תנועה, ובאלה הייתה לצה"ל תמיד עליונות על אויביו. במלחמת ההתשה היה קושי לנהל קרבות תנועה ולהביא לידי ביטוי את עליונותו של צה"ל שכן בין שני הצבאות חצף מכשול מים ברוחב של 150-200 מטרים לאורך של כ-150 ק"מ.

במלחמה הזאת הביאו המצרים לידי ביטוי את התחום שבו היה להם יתרון יחסי: הארטילריה. בשלבי הלחימה הראשונים, לפני לידתו של קו בר-לב, הסבה האש הארטילרית של המצרים אבדות כבדות לכוחות הקדמיים שבקו התעלה. מיגון הכוחות הן בקו המים (באמצעות המעוזים) והן

יותר בעורף (באמצעות התעוזים) צימצם באופן דרסטי את שיעור האבדות של כוחותינו כתוצאה מהאש הארטילרית של המצרים.

אולם צורת הלחימה הדפנסיבית שנכפתה על צה"ל - שבה היו הלוחמים מסוגרים בתוך ביצורים ונתונים להפגזות בלתי פוסקות - פגעה קשות במורל שלהם.

ערכה של המנהיגות

שוב ושוב נוכחתי לדעת שבמצבי מצוקה עולה ערכו של המפקד שיש ביכולתו להניע דווקא אז את יחידתו להישגים. המפקד - בדומה לפקודיו - חשוף גם הוא לתחושות של פחד, אך בשל האחריות שמוטלת עליו ובזכות ניסיונו העשיר ומעמדו הוא יכול להתגבר על פחדים, לשמש דוגמה חיובית ולטעת אמונה בליבות פקודיו. בכל מלחמה הבחנתי בתופעה הזאת ובעיקר במלחמת ההתשה.

אף שבקרוב נציין 40 שנה לסיומה של מלחמת ההתשה, הרי רבים מלקחיה רלוונטיים גם היום

יחסי הכוחות

מלחמת ההתשה בחזית התעלה יכולה לשמש מודל של מה שנהוג לכנות "מלחמת מעטים מול רבים". צבא מצרים, שבריה"מ ציידה אותו ביד נדיבה, הציב בקו החזית מולנו כ-1,000 קני ארטילריה מסוגים שונים. הגדוד שלי היה מחולק ליחידות משנה רבות שהיו מפורזות לאורך חזית רחבה, ורק לעיתים רחוקות הגענו לריכוזי אש גדודיים. לעיתים, כשהייתי ממלא תפקיד של קצין תצפית אווירי, הייתה ניתנת לי האפשרות לראות מגובה רב את עוצמת האש של האויב ואת כגיעותיו המדויקות בעשרות מטרות בשטחנו.

מול הכמויות המדהימות האלה של ארטילריה מצרית הציב צה"ל רק שלושה גדודים סדירים (בגדוד סדיר יש 12 קנים), אך בדרך כלל היו רק שני גדודים בחזית, ואילו הגדוד השלישי התאמן באזור רפידיים. במקרים של פעילות מוגברת קיבלנו תגבורת של כמה גדודי מילואים, אך לא היה בהם כדי לשפר בצורה משמעותית את יחסי הכוחות שנטו באופן ברור לטובת המצרים.

יש לי הערכה עצומה לקצינים ולחיילים הצעירים שעמדו כחומה בצורה במלחמה המתמשכת ויצאו ממנה, ברובם, מחוזקים נפשית ולא להפך. עם זאת ברור לי שאלמלא הפעלתו המסיבית של חיל האוויר נגד מטרות לאורך התעלה ובעומק מצרים לא היה צה"ל מצליח להשיג הכרעה במלחמה מהסוג הזה. אך חשוב להבהיר שאין באמירה הזאת כדי להפחית כמלוא הגנימה מההערכה הרבה לעמידתם ההרואית של חיילי חיל התותחנים ושל שאר כוחות היבשה.

שיתוף פעולה בין-חילי

במלחמת ההתשה הגענו לרמות גבוהות מאוד של שיתוף פעולה בין-חילי. יחידות השריון, החי"ר, ההנדסה והחת"ם ביבשה יחד עם חילות האוויר והים ובסיועו של מערך לוגיסטי מעולה פעלו כמקשה אחת. שיתוף הפעולה הזה לא היה קיים כבר בימים הראשונים למלחמה אלא נבנה בהדרגה במהלכה.

ההנדסה הקרבית

הבסיס לרוב שיתופי הפעולה היה נעוץ, לדעתי, בהיכרותו האישיות בין המפקדים. בצבא של אז המפקדים - ברובם - הכירו אלה את אלה. מכאן שכל מפקדי הגדודים של חיל ההנדסה שפעלו בסיני היו חברים שלנו. בשלבי הלחימה הראשונים נזקקו יחידות החת"ם לסיוע רב בהקמת מחפורות לעמדות שמהן פעלו. כמו כן הן נזקקו לצירי תנועה - בעיקר לרכב גלגלי. כלים כמו תומ"תים וחל"מים לא התקשו לנוע בדיונות.

הצירים האלה, שאותם סללו אנשי ההנדסה הקרבית במקביל לתעלה, היו תחילתה של דרך החת"ם. בסופו של דבר נמשכה זו לאורך כל החזית (כ-150 ק"מ) והייתה מרוחקת כ-10 ק"מ בממוצע מהתעלה.

סלילת הדרך נעשתה לעיתים תחת אש כבדה של האויב. אנחנו הענקנו חיפוי ארטילרי לפורצי הדרך באמצעות סוללות התותחנים שלנו.

גם את עמדת ה"נברון"¹ הדרומי באזור עין־מוסה הקים חיל ההנדסה באזור חשוף ותחת אש מכוונת היטב. העמדה המבודדת הזאת הוכיחה את יעילותה לאורך כל מלחמת ההתשה. עמדות דומות נבנו גם במעוזים "בודפשט" ו"טמפר" בגזרה הצפונית של התעלה.

המשימה העיקרית שמילא חיל ההנדסה הייתה הקמת קו בר־לב, שהיה מורכב מעשרות מוצבים מחופרים על קו המים. גם המפעל ההנדסי הענקי הזה נעשה תחת אש רצופה ביום ובלילה. לאחר כמה חודשי לחימה הוקמו גם התעוזים ששימשו מעין קו שני. אלה אמורים היו לשרת, בין היתר, יחידות שריון וחי"ר הנערכות להתקפות־נגד.

הקמתו של קו בר־לב היא פרק מפואר של חיל ההנדסה - פרק הרצוף מעשי גבורה של החיילים ושל המפקדים בחיל, ובהם חיילי מילואים, וכן של אזרחים עובדי צה"ל שהפעילו את הציוד המכני הכבד.

גם היום, כמעט 40 שנה לאחר אותה המלחמה, אין זה מאוחר מדי להביע פעם נוספת את הוקרתנו ליחידות חיל ההנדסה על תרומתן הגדולה לשבירת המאמץ המלחמתי של האויב. אין ספק שלביצורים המסיביים שהקים חיל ההנדסה הייתה תרומה משמעותית להשגתה של הפסקת האש ולסיום המלחמה.

יחידות השריון

לאחר שהחל המעבר ההדרגתי של חיל התותחנים - במהלך בשנות ה־60 - לארטילריה מתנייעת, הלכו והתהדקו הקשרים שלו עם השריון. הקשרים האלה באו לידי ביטוי מעשי במלחמת ששת הימים ולאחר מכן במלחמת ההתשה. הקת"קים (קציני התצפית הקדמיים), הקש"אים (קציני הקישור הארטילריים) והמס"חים (מפקדי הסיוע החטיבתיים), שפעלו מתוך כלים משוריינים (זחל"מים וטנקים), שימשו, בין היתר, חוליה מקשרת בינינו לבין הגורם המסתייע - במקרה הזה השריון.

המח"טים והמג"דים מפקדי השריון - תקצר היריעה מלהזכיר את כולם - חברינו לנשק במלחמת ההתשה הם בעיניי עד היום סמל למפקדים שהמושג "אחריי" היה נר לרגליהם. הייתה לי הזכות הגדולה להימצא איתם ברגעים רבים שבהם נדרשו הדוגמה האישית, היכולת להוביל, אומץ הלב וכן החברות שאיחדה חיילים ומפקדים כאחד.

מסיבות שונות, התומ"טים - לרוב בקוטר 155 מ"מ - היו על מרכבים של טנקי שרמן (בעלי מנועי בנזין שמאוחר יותר שודרגו למנועי דיזל) או על זחל"מים. הן טנקי השרמן והן הזחל"מים היו ממלחמת העולם השנייה, ולכן פחות טובים מטנקי המוגח (פטונים) והשוט (צנטוריונים) החדשים יותר. לכן עשינו כל מאמץ להוציא את המרב מהכלים שעמדו לרשותנו כדי שלא נפגר אחרי יחידות השריון גם בקצב התנועה. ואכן הפערים בין הכלים לא מנעו את שיתוף הפעולה ההדוק בינינו לבין יחידות השריון. כה הדוק הוא היה עד כי הרגשנו כמו משפחה אחת.

זכורה לי אפיזודה מהתקופה שבה נהגנו לציין את יום הגיס (שנקרא גם יום השריון) - בדרך כלל באוקטובר בהיכל התרבות בתל־אביב. באחד האירועים האלה עלה לבמה מפקד חיל האוויר אלון עזר ויצמן ז"ל ואמר משפט אחד בלבד: "מה אתם בלעדינו, ומה אנחנו בלעדיכם?" זאת בדיוק הייתה תחושתנו בנוגע לשיתוף הפעולה שנוצר במלחמה ההיא בינינו, התותחנים, לבין השריון.

יחידות החי"ר ואנחנו

עיקר הפעילות המשותפת שלנו עסקה בהגנה על המעוזים. את אלה איישו לוחמי חי"ר וצנחנים בסדיר ובמילואים. על הרוח שפיעמה בקרב לוחמי החי"ר תעיד ההתנדבות הנרחבת של קציני מילואים לשמש מפקדי מעוזים. היו אלה מפקדים מנוסים שבאו להקל מהעומס הרב והמתמשך שהיה מונח על כתפיהם של הקצינים בסדיר. מפקדי המעוזים האלה כונו "נמרים".

במהלך מלחמת ההתשה החל האויב לשגר יחידות קומנדו לשטחנו. הפשיטות של הקומנדו המצרי נעשו בחסות החשכה, ויעדיהן היו בדרך כלל המעוזים. בשל פעילות הקומנדו המצרי נדרשנו כולנו להפגין ערנות רבה יותר ולהגביר את מהירות התנועה בצירים.

לא אחת סייעו התותחנים למעוזים המותקפים באמצעות הנחתת "אש על מוצבינו". ירי מהיר ומדויק כזה סיכל לא פעם תוכניות של התוקפים להשתלט על מעוז.

הקומנדו המצרי סיכן גם את יחידות הארטילריה שלנו, וכדי להגן עליהן הוקצו להן יחידות חי"ר. שיטת האבטחה המקובלת הייתה הצבת מארבי לילה בקרבתן של יחידות התותחנים.

שיתוף פעולה עם חיל הים

זכור לי אירוע אחד שבו פעלנו בשיתוף פעולה אפילו עם חיל הים. הדבר היה בעת הפשיטה על האי גרין בלילה שבין 19 ל־20 ביולי 1969. על אחת מיחידות המשנה של הגדוד הוטלה המשימה לתת חיפוי למשימת חילוץ - אם יהיה בכך צורך. אולם בסופו של דבר הייתה הפעולה מוצלחת: הכוחות הפושטים - אנשי הקומנדו הימי וסיירת מטכ"ל - השתלטו על האי ולא נזקקו לחילוץ.

מילות סיכום

אף שבקרוב נציין 40 שנה לסיומה של מלחמת ההתשה, הרי רבים מלקחייה רלוונטיים גם היום. להלן המרכזיים שבהם, לדעתי:

1. מרכזיותו של המפקד בהכנות למלחמה ותוך כדי הלחימה.
 2. החשיבות הרבה שכל הלוחמים בכל הרמות יבינו את מטרת הלחימה.
 3. החשיבות הגדולה של ההכשרה המקצועית הנאותה של היחידות הלוחמות ושל היחידות תומכות הלחימה.
 4. חשיבותו של החינוך לצינונת ולאהבת המולדת.
 5. החובה של המפקדים לשמור - ללא כל פשרות - על חיי חייליהם.
 6. החובה לדאוג לתנאי השירות של החיילים - בעיקר באזורי הלחימה.
 7. חיוניותה של המשמעת להשגת הישגים מבצעיים ולשמירה על חיי הלוחמים.
- כמעט 40 שנה חלפו מאז הסתיימה מלחמת ההתשה. בזיכרוני עדיין חרותים שמות חלליו של גדוד רשף מאותם הימים, ועם רבים מאנשיו ששרדו - מפקדים וחיילים - אני עדיין נמצא בקשר. חברותם היא נכס שחשוב לי.
- מרחק השנים מקשה על שמירת קשר רצוף עם המשפחות השכולות הנושאות את כאבן יום־יום. הקשר הזה נשמר בפגישות בימי הזיכרון של צה"ל.

הערה

1. ה"נברונים" היו טנקי סטלין ששימשו תותחנים רבי עוצמה ונקראו כך בעקבות הספר של אליסטר מקלין "תותחי נברון".